

HUMANISTA TÖRTÉNETÍRÁS A XV–XVII. SZÁZADBAN – A XVIII. SZÁZAD MAGYARORSZÁGI LATIN NYELVŰ IRODALMA I. NEOLATIN KONFERENCIA

SZEGED, 2013. NOVEMBER 7–9.

SZINOPSZISOK

2013. november 7. (csütörtök)

14.00-15.20 Korai humanizmus

Ritoókné Szalay Ágnes (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet)

Jacobus Publicius „Florentinus” és művei Mátyás király és Vitéz János viselt dolgairól

A XV. század rétorikai kézikönyveinek szerzői között újabban sokat említik Jacobus Publicius nevét. *Ars memorativájában* ugyanis a mnemotechnika új módszerét alkalmazta. Az alfabetizálást képi ábrázolással segítette. Valamennyi műve rövidre szabott kézikönyv volt, a szónoklás vagy a levélírás alapjaira tanította meg hallgatóit. Ezeknek nagyon sok kézírata maradt fenn. Terjesztésükről a század utolsó harmadában az élelmes nyomdászok gondoskodtak. A szerző személye ismert, egyike a németországi egyetemeket sorra látogató vándorhumanistáknak. A rá vonatkozó adatok földerítése G. Bauch, L. Bertalot, P. O. Kristeller és A. Sottili érdeme. Ez nem volt könnyű munka, mert Publicius 1458-tól, olykor évenként más-más egyetemen bukkant föl. Az Alpoktól északra helyüket kereső humanisták körébe tartozott. Legismertebb közülük Peter Luder, Guarino tanítványa, aki elsőként plántálta át a múzsákat Itáliából Germániába. Az ő tanítványa volt Heinrich Gundelfingen, akit harmadikként sorolhatunk az ún. „Wandervogel” társaságba. Ő az a „Henricus poeta Germanus”, aki Janus Pannoniust költői versenyre készítette 1470-ben. Valamennyien nemcsak tanították a poeticát, hanem művelték is a poézist. 1468 és 1470 között mindhárman föltűntek Magyarországon, még hozzá Vitéz János környezetében.

A Corvina-könyvtár rekonstruált állományában Jacobus Publicius két kéziratával is találkozunk. Az egyik Mátyás királynak a török császár és az eretnek Podjebrád fölött aratott győzelméről szól. A másik művében Vitéz Jánost magasztalta, és ehhez egy országleírást is csatolt. A két műről maga tett említést egy későbbi irományában. A kéziratok ma ismeretlenek, Publicius egyéb munkáit ismerve, aligha voltak forrásértékűek az utókor számára. Tanulságul az szolgál, hogy tudunk létrejöttek egykori indítékairól.

A XV. század második felében sorra találkozunk a megreformált (Heidelberg), és még inkább az újonnan alapított egyetemekkel (Erfurt, Basel, Ingolstadt). Az *Universitas Histropolitana*

létrehozása ebbe a sorba illeszkedik. Az igény fölismerése Vitéz János érdeme, ugyanúgy a megvalósítás is. Jacobus Publicius és társai ugyan saját érvényesülésük lehetőségét látták az új intézményben, de azzal, hogy itt tüstént megjelentek, tanúsítják, hogy a pozsonyi egyetem már megalakulásakor bekapcsolódott Európa kulturális vérkeringésébe.

Ekler Péter (OSZK Régi Nyomtatványok Tára)

A Catalogus episcoporum Olomucensium helye Augustinus Moravus Olomucensis életművében.

A Catalogus stilisztikai vizsgálata

Augustinus Moravus Olomucensis (Olmützi Ágoston, 1467–1513) a XV–XVI. század fordulójának kiemelkedő szerepű morvaországi és közép-európai alakja, a Jagelló-kori magyarországi humanizmus fontos szereplője. A *Catalogus episcoporum Olomucensium* című műve (1511) az olmützi humanista centrum egyik jelentős historiográfiai teljesítménye. A *Catalogus* ajánlólevele Thurzó Szaniszlónak szól. A modern szakirodalom már részletesen foglalkozott a *Catalogus* felépítésével, forrásaival, későbbi kiadásaival. Az előadás egyrészt az ajánlólevél vizsgálatát vállalja, és az ajánlás, valamint a mű tartalmi elemzésének segítségével elhelyezi a *Catalogust* Augustinus Moravus életművében; másrészt a mű stílusára, nyelvezetére vonatkozóan igyekszik új megfigyeléseket tenni, összehasonlítva azt Augustinus más prózai műveinek nyelvhasználatával.

Bobay Orsolya (ELTE BTK Nyelvtudományi Iskola Ókortudományi Program)

A török-kép Ioachimus Vadianus Mela-kommentárjában és az Epitome trium terrae partiumban

Előadásomban Ioachimus Vadianus svájci humanistának, a bécsi egyetem egykori professzorának a török-képét elemzem, különös hangsúllyal annak változásaira az 1518-ban megjelent Pomponius Mela-kommentárban, illetve későbbi földrajzi munkájában, az *Epitome trium terrae partiumban*. Az előadás célja a kommentár és az *Epitome* török-képe közötti párhuzamok és eltérések bemutatása, különös tekintettel utóbbi magyar vonatkozásaira.

Nagy Imre (Bél Mátyás Egyetem, Besztercebánya)

A Nagymorva Birodalom képe a humanista történetírásban

A szlovák történetírás ebben az évben Cirill és Metód Morva földre érkezésének a jubileumára összpontosít. Mai napig sajnos találkozhatunk túlzott romantista elképzelésekkel, melyek főleg a 19. század nemzetébresztő eszményein alapulnak. Ezért szeretnénk rámutatni, milyen volt a Nagymorva Birodalom képe (ha egyáltalán vizsgálható-e ilyen hagyomány) a humanista

történetírásban. Ez azért is érdekes, mert éppen a humanista történészek voltak a következő, barokk korszak tudósainak (pld. Bél Mátyásnak, akinél már előfordul részletesebb nagymorva birodalmi reflexió) lényeges kútforrásai. Kutatásaink során persze figyelemmel fogjuk követni azokat az írókat, akik történelmi feldolgoásaikban érintették a Magyar királyság alakulását és így helyt bocsátottak az azt megelőző eseményeknek is. Kiindulópontként Thuróczy Jánost választottuk, mint több humanista történész kútfői alapbázisát. Majd folytatjuk Bonfini vizsgálatával egészen Révay Péter művéig, figyelemmel kísérve az apróbb történelmi munkákat, illetve a más nyelvű (nem latin) humanista történetírókat.

16.10-17.50 Történeti irányzatok a 16-17. század fordulóján

Szabó András (KRE BTK Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet)

Majdnem történetíró. Forgách Imre befejezetlen történelmi munkája az 1588-as szikszói csatáról.

Forgách Ferenc testvére, a szintén nagy műveltségű Imre, bátyjához hasonlóan ugyancsak történetírói ambíciókat dédelgetett. Latin nyelvű munkájának autográf (írnoka által másolt és saját kezével javított) kézírata ma az OSZK kéziratárában található. Az előadás a csonkán maradt mű nyelvi és tartalmi elemzése alapján megpróbálja azt elhelyezni a humanista történetírás palettáján. A szerzőt és a megírni kívánt eseményt viszonylag jól ismerjük, viszont az elemzés megkísérel választ adni többek között az alábbi kérdésekre: Milyen a stílusa, kik voltak az antik és korabeli mintái? Milyen történetírói elvek mentén szerveződik a mű? Miért hagyta félbe a szerző?

Nagy Gábor (Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet)

Tartozásunk, Istvánffi. „Multi etiam ex nostris multa illius ignorant.”

Annak a ma uralkodó szemléletnek, amely múltat és jelent magyarra és idegenre oszt, a korai újkor elején is léteztek előképei. Hosszúnak is nevezett 16. századunk latin nyelvű kortörténet-írásának kiemelkedő alakja a köznemesi származású, ám humanista műveltségű, a protestánsná váló királyságban katolikusnak megmaradó főúr, Istvánffi Miklós. Alakja és *Historiae*ja kb. másfél évszázada nem élő, szerző és műve kivesztek még a történeti szintézisekből is. E feledéssel nemzedékek sora mond le múltja megismerésének – így jelene helyesebb értésének – egy eszközéről. Ahhoz, hogy e helyzet változzék, egyebek között el kell készíteni a mű új kiadását – az eddigi legjobb ugyanis mindjárt négyszáz éves. A munkát nem könnyíti meg, hogy az autográf kézirat egy része lappang. Előadásomban először néhány, Istvánffinak tulajdonított szöveghely hitelességével foglalkozom. A kérdésekre végső válasz már csak azért sem adható, mert egyik

esetben sem áll rendelkezésre autográf kézirat, a kétkedések grammatikai, stiláris, tartalmi észrevételeken alapulnak. Legyen bár megalapozatlan az összes, e vizsgálódás adta egy Istvánffiszójejegyzék elkészítésének az ötletét. Előadásom második részében e szószeret néhány sajátosságát mutatom be, kitérve a bővítésének lehetőségeire is. Az összeállításá parergonjaként csökken egy új kiadás betűhibáinak a száma is – ez a szóközök nélkül csaknem három millió karakterből álló *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV* esetében mindenképp hasznos.

Csehy Zoltán (Comenius Egyetem, Pozsony)

Militiae Martisque decus. A verssé írt történelem alakváltozatai Istvánffy Miklós költészetében

Az előadás Istvánffy Miklós költészetének és történetírói művének viszonyrendszerével foglalkozik, és azokra a kérdésekre keres választ, hogy miként transzformálódik költészeté a történelmi referencialitás, illetve, hogy milyen a viszony a költői és a történetírói fikció között. Főként Istvánffy történelmi tárgyú portréverseit, epitáfiumait (Epitaphium Georgii Thurii, Epitaphium Francisci Terek de Enningh, Epitaphium Nicolai comitis de Zrinio stb.) vizsgálom, azokat a mechanizmusokat, melyek révén az elsősorban itáliai költői hagyományra épülő szöveggenerálás magyar kontextusban kel új életre.

Petneházi Gábor (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet)

Önálló történelmi mű, vagy megrendelésre készült jegyzetek? Kovacsóczy Farkas kortörténelmi feljegyzéseiről

A későbbi erdélyi kancellár Kovacsóczy Farkas (1540k.–1594) Varjas Béla által felfedezett, Bécsben található ifjúkori jegyzetfüzetének legterjedelmesebb részét az 1563 és 1567 közötti eseményekről változó részletességgel tudósító történelmi feljegyzések jelentik. Ezek a bejegyzések részben személyes jellegűek, részben társasági eseményekről (halálesetek, házasságkötések) adnak hírt, részben pedig – különösen a nagy 1566-os török hadjárat kapcsán – igen részletesen kidolgozott és gondosan retorizált epizódokat tartalmaznak (Sziget és Gyula eleste; Miksa mosoni majd győri táborozása), amelyek több ponton kapcsolódnak Kovacsóczy patrónusa, Forgách Ferenc történelmi művéhez. Forgách számos forrást, köztük kéziratos jegyzeteket is felhasznált *Históriája* megírásához, ez alapján kézenfekvő lehet a feltételezés, hogy az ifjú Kovacsóczy is alapvetően támogatója megrendelésére készíthette feljegyzéseit. Kéziratának és Forgách művének összevetése után ugyanakkor – habár nem zárható ki, hogy Forgách ténylegesen használta patronáltja jegyzeteit – Kovacsóczy feljegyzéseinek autonóm volta is világosan kirajzolódik, amelyek ily módon tehát egy saját, befejezetlen, rövid kortörténelmi mű előmunkálatait is jelenthetik.

Szvorényi Róbert (OSZK Régi Nyomtatványok Tára)
A Báthory Zsigmondnak ajánlott történeti művek előszavai

Az előadás a Báthory Zsigmondnak, Erdély fejedelmének ajánlott történeti művek előszavait boncolgatja. A legkorábbi ilyen mű Reinold Heidenstein *De bello Moscovitico commentariorum libri sex* (Cracoviae, 1584.) című műve. Veit Marchthaler *Rerum a Sigismundo ... Transylvaniae principe contra Turcas gestarum brevis enarratio* (Wien?, 1595.) és Joannes Jacobinus *Brevis enarratio rerum a serenissimo Transylvaniae principe Sigismundo anno MDXCV. gestarum* (Claudiopoli, 1596.) című műve szintén Zsigmondnak szól. Baranyai Decsi János a fejedelemnek ajánlott *Syntagma institutionum iuris imperialis ac Ungarici* (Claudiopoli, 1593.) értekezése bár jogi témájú, előszava foglalkozik a történetírás kérdéseivel. Sallustius-fordításának (*Az Caius Crispus Salustisnac két historiaia*, Szebenben, 1596.) előszava is kitér a történelem tanulmányozásának hasznára. Végül tervbe vett, ránk csonkán maradt, és talán egészen soha el sem készült történeti művének (*Commentarii de rebus Ungaricis, 1592–1598*) előszava is Báthory Zsigmondnak szól. Az előadás azt vizsgálja, hogy a szóban forgó művek mivel indokolják keletkezésüket, és hogy körvonalazható-e a felsorolt szerzők előszavaiban Zsigmond személyéhez szóló tanítás a történelemről és a történetírásról.

2013. november 8. (péntek)

8.30-9.30 Délszláv humanisták

Szebelédi Zsolt (MTA-ELTE-PPKE Ókortudományi Kutatócsoport)
Egy közmondás lehetséges forrása Szerémi György Epistolájában

Szerémi György a XVI. század közepén papírra vetett és a Magyarországon 1456–1543 között lezajlott eseményeket feldolgozó *Epistola de perdicione regni Hungarorum* című művében szép számmal fordulnak elő különféle népies fordulatok, közmondások és egyéb nyelvi hungarizmusok. Előadásomban kísérletet teszek a szövegben található meglehetősen obszcén latin nyelvű közmondás (*Sub molli pastori (recte: pastore) lupus lanam cacat*) lehetséges forrásainak megállapítására. Mivel a Szerémi-szöveg egészen a XIX. századig csupán kéziratban, kizárólag latin nyelven maradt fenn – ma mindössze egyetlen kézírata ismert – bizonyos, hogy komoly szerepet nem játszhatott a közmondás magyar ajkú népességen belüli elterjedésében. Éppen ezért kitérek arra a konkrét forrásra is, amelynek köszönhetően az eredetileg latin nyelvű frazéma a magyar közmondáskincs részévé válhatott. Az előadáshoz kapcsolódó kutatás eredményeként nem

csak az adott közmondás eredetét tárhatjuk fel, hanem mellette még Szerémi *Epistolájának* forrásbázisát is bővíthetjük.

Gyulai Éva (Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet)

Verancsics Antal török-képe

Verancsics Antal, a kortárs historiográfia művelőinek nagy részével ellentétben, nem csak a humanista irodalomból, politikai szövegekből ismerte a „keresztény név ellenségét”, a törököt. Főkövetként, hosszúra nyúlt törökországi követségein közlelről szembesült az oszmán elit tagjainak politikusi és személyes attitűdjével, illetve a törökök mindennapjaival, szokásaival. Ezt a tudást udvari tanácsadóként, főpapként, majd történeti munkájában tudósként is hasznosította, így saját koráról írt históriájában nemcsak a humanista történetíró véleménye, ítélete, hanem a gyakorló diplomata, politikus tapasztalata is megjelenik.

Palotás György (SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Neolatin irodalom Alprogram)

Egy 16. századi „volusiusi Annales” ellen: hogyan ne újunk történelmet

A 16. század első felében élt itáliai származású orvos és író, Valentinus Polydamus irodalmi munkáit az eddigi kutatás nem sorolta a releváns források közé a magyarországi események kutatásához. Fő munkája, az 1540-es *De re medica* mellett írt egy Magyarországról szóló történelmi munkát is *Historiae* címmel. Ez utóbbi azonban nem lehetett igazán tökéletes alkotás. Pietro Bembo (1470–1547) 1535-ben eléggé megvetően tesz róla említést (*epist.* VI, 56). Hasonlóképp vélekedett Szapolyai János egyik familiárisa, Verancsics Mihály (1513?–1571) is. E humanista író munkái szintén méltatlanul kevés figyelmet kapnak a magyar irodalomtörténeti kutatásokban. Bizonytalan keletkezésű satirikus hangvételű elégiája, amely az OSzK kéziratárában található versgyűjtemény egyik darabja az *In Valentinum Polydamum, historiae Hungaricae scriptorem ineptissimum* címen, Polydamus és annak történeti munkája ellen emelt szót. Verancsics az itáliai szerző tehetségét a Catullus által emlegetett Volusiuséhoz (c. 36) és Nagy Sándor udvari költőjéhez, Chaeriluséhoz (Hor, *epist.* II, 1, 232–234) hasonlítja. Ez a hatvannégy disztichonból álló munka számos ponton emel kifogást a legostobább írónak tartott Polydamus munkája ellen. Formai (dagályos), tartalmi (pontatlan adatok) és stílusbeli (nyelvi hiányosságok) problémákat egyaránt felvet kritikájában. Bár Verancsics munkájában irodalmi módon – nagy hangsúlyt fektetve a múzsák (Clio és Polyhymnia) szerepére és elmarasztaló ítéletére – akar reagálni erre a hitvány történeti munkára, mégis egyedülálló abban a tekintetben, hogy általa részletesebben tudjuk megismerni a humanista írók történetírásról alkotott elképzeléseit.

10.20-12.00 A regionális és rendtörténetírástól a modern szaktudomány felé

Szabó András Péter (MTA BTK Történettudományi Intézet)

A szepességi Johannes Jantschius humanista történeti munkája (Bellum Hungaro-Turcicum)

Régóta ismert az a fellendülés, amely a tizenöt éves háború eseményei nyomán a latin nyelvű hazai történetírásban bekövetkezett. Ennek egyik kevésbé ismert példája Johannes Jantschius iglói lelkésznek, a szepességi evangélikus lelkészi testvérület seniorának (1590–1599) 1618-ban befejezett mintegy kétszáz oldalas történeti műve, amely a nagy konfliktussorozat 1593 és 1599 közötti eseményeit írja le, nyomtatott forrásokra is támaszkodva, humanista erudícióval. Jantschius kortörténetének első, nagyobb felét (1593–1597) a szepességi lelkészek testvérületének első anyakönyve, a ma Késmárkon őrzött *Matricula Molleriana* tartalmazza, míg a befejezését (1598–1599) Lőcsén található folytatása, a *Matricula Jantschiana/ Xilanderiana*. A magyarországi kora újkori történetírás történetét összefoglaló Bartoniek Emma csak az utóbbi részt ismerte, így az iglói lelkész munkájának jelentőségét némileg alábecsülte. Célunk az, hogy kijelöljük a munka helyét a hazai historiográfiában, és meghatározzuk viszonyát a kor jóval ismertebb leírásaihoz: Baranyai Decsi János, Szamosközi István és Istvánffy Miklós munkáihoz, és azok forrásaihoz.

Zsupán Edina (OSZK Kézirattár)

Történeti források funkcióváltása alkalmi művekben. Johann Schwarzkopf leírása August, Braunschweig-Lüneburg hercege könyvtáráról (1649)

Johann Schwarzkopf (1596–1658), a wolfenbütteli hercegi udvar kancellárja 1649-ben alkotta meg elsősorban reklámcélokat szolgáló, rövid könyvtárleírását. Az előadás a szöveg műfajának meghatározása után elsősorban arra a részre kíván koncentrálni, amely a hercegi könyvtár kéziratos gyűjteményével foglalkozik. A kiemelt részlet érdekessége, hogy a szerző a kéziratos állomány címén kizárólag a Hunyadi Mátyás könyvtárából származó corvinákról emlékezik meg, azoknak egyfajta különös provenienciát tulajdonít, amely azonban nem egyezik a valósággal. Érveléséhez bizonyos történeti forrásokat is felhasznál, amelyek ebben a szokatlan kontextusban egészen speciális szerepet kapnak. Az előadás e meglepő jelenségek okát próbálja megfejtetni elsősorban műfajelméleti vizsgálatok segítségével.

Földvári Sándor (Debreceni Egyetem)

Lutskay Mihály Historia Carpatho-Ruthenorum című krónikája és a szerző helye a Habsburg Birodalom értelmiségében

A kárpátaljai, ruszin etnikumnak az egyházi unió, a görög katolikus egyház létrejötte jelentette a saját értelmiségi elit létrehozását. A papnövendékek Bécs, Eger, Nagyszombat, Nagyvárad római katolikus teológiáin tanulhattak. Értelmiségük három nyelvű volt; ezt példázza Dohovics Bazil, a latinul és magyarul publikáló filozófus és költő, Toldy Ferenc felfedezettje s munkatársa. Mária Terézia támogatta a bécsi képzést a Barbareumban történő felállításával. Itt a Magyar Királyság szláv etnikumaiból származó alumnusok érintkeznek a többi szláv nép fiaival, a magyar testőrírókkal, a világváros Bécs kultúrájával. Különösen hatott a szlavisztika s a történetírás atyja, a magyar születésű (!) cseh Jozef Dobrovský, s aki őt meghívta Bécsbe professzornak, az udvari könyvtáros Jernej Kopitar. Itt nyert felsőfokú képzést Lutskay Mihály, aki ruszin születésű Mihajlo Pop nevét cserélte magyaros formára. Dobrovskýval barátságot alakított ki, s hosszas levelezést folytatott. Hatására megírta latinul a kárpátaljai ruszin és az egyházi szláv párhuzamos nyelvтанát, amelyben erős Verseghy Ferenc hatása; Lutskay jól ismerte Révai Miklós és Verseghy magyar nyelvészeti vitáját is. Az előadás címében jelzett krónikáját Itáliában írta, mint Lucca nagyhercegének vendége. Carlo Lodovico Borbone tervei a görög szabadságharc remélt eredményének esetén Görögország koronájának elnyerésére irányultak, ezért olyan bizánci rítusú kápolnát létesített, hogy az a katolikus Itáliában túl feszültséget ne keltsen, ám az anyagiakban szegény, ambíciókban gazdag luccai nagyherceg politikai céljait szolgálja. Ezért Magyarországról „importált” egyesült, görög katolikus papokat. A luccai nagyhercegi könyvtárban Lutskay megismerkedett az itáliai s nyugat-európai eszmeáramlatokkal. Történetírásában ugyanakkor a középkori magyar krónikákat vette mintául. Anakronisztikus volta nem akadályozta, hogy a huszadik század derekáig forrásértékűnek tekintsék; a Szvidniken működő Ukrán Múzeum a kritikai kiadását is elkészítette (1989–91.). A magyar felvilágosodás és neolatin kultúra hatásának eredménye, hogy a kárpátaljai ruszin irodalomtörténetben „latin korszakot” is elhatárol a szakirodalom, amelynek a záróköve Lutskay krónikája.

Pap Levente (Sapientia EMTE, Csíkszereda)

Egy erdélyi ferences történetíró és műve: Losteiner Leonárd Chronológiája

Losteiner Leonárd ferences szerzetes történelmi műveinek nagy többsége kéziratban maradtak fenn. Ezek közül legjelentősebb talán a *Chronologia* című írása, amely Erdély és Csíkszék történelmét,

valamint az erdélyi ferences rend történetét mutatja be. A keletkezése 1777-es év, a kézirat lelőhelye a csíksomlyói ferencesek kolostorának könyvtára, jegyzet száma: A VI. 7./5254. A terjedelmes kézirat (1086 lap) – annak ellenére, hogy különböző történelmi (hely-, dráma-, egyháztörténelmi) néprajzi munkák forrásként említik– szélesebb körben nem ismert alkotás. Átfogó, általános és lényegre törő ismertetése által betekintést nyerhetünk az erdélyi ferences történetírás hagyományába, megismerhetjük történetírási koncepcióját, forrásait, tematikáját, célkitűzéseit és nem utolsósorban nyelvezetét. Előadásomban a fentieknek megfelelően ismertetném a *Chronológiát* kiemelve egy, a székelyek eredetével foglalkozó részt.

Tóth Gergely (MTA BTK Történettudományi Intézet)

Bél Mátyás, a történész

Bél Mátyásnak (1684–1749), mint történésznek a definiálásánál az a probléma mutatkozik, hogy nincs az életművében olyan alkotás, amely a klasszikus történetírás körébe tartozna, azaz tisztán kortörténet lenne. Ez alaposan meg is tévesztette a korszak historiográfiáját áttekintő történészeket, illetve abba a kényelmes helyzetbe hozta őket, hogy Bélnek csak a történelmi forráskiadványait vélték szükségesnek megemlíteni összefoglalásaikban, figyelmen kívül hagyva a hatalmas életmű egyéb darabjait. Holott a valóság az, hogy Bél elsősorban történésznek tekintette magát, és ennek számos bizonyosságát adta. Igaz, pályája során a történelmi kutatás sok területén megfordult. A magyar nyelv történetével kezdte, aztán a magyar őstörténettel folytatta (1723-as *Prodromus*ában olvasható igen terjedelmes tanulmányait a magyarok elődeiről a kutatás gyakorlatilag elfelejtette, nem beszélve kézíratos munkáiról), majd nagy országleíró művében, a *Notitiá*ban felvonultatta szinte a teljes történetírói palettát illetve eszköztárat, kezdve az antikvárius, régiségtani vizsgálódástól a forráskiadáson, forráskritikán át az egyháztörténetig, archontológiáig, intézménytörténetig, családtörténetig, vagy a nehezebben definiálható „helytörténetig”, illetve „történelmi földrajzig”. Élete utolsó szakaszában a forráskiadás, illetve a magyar historiográfia felé fordult a figyelme: nemcsak forrásokat adott ki, hanem figyelemreméltó értekezéseket is írt a témában. E gazdag *oeuvre* nemcsak Bél szempontjából érdekes, hanem a honi történettudomány korabeli helyzetének elemzése miatt is: megvizsgálható rajta, milyen területeken volt Bél úttörő, illetve külföldi irányzatok meghonosítója, illetve milyen területeken építhetett már hazai alapokra; s az is, hogy munkája később milyen fogadtatásra talált, vagyis mennyiben vették át, folytatták tovább az általa megkezdett kutatásokat, illetve az általa alkalmazott módszereket.

14.00-15.20 Történeti és utazási irodalom

Szörényi László (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet)

Desericzky Ince Attila-életrajza (1758)

Desericzky Ince Rómából való hazatérése után eltelt egy bizonyos idő, amíg olyan hatékony pártfogót talált östörténeti művei folytatásához illetve kiadásához, mint Bíró Márton veszprémi püspök. Éppen ezért, úgy oldotta meg annak a két óriás terjedelmű, mintegy 600 folio oldalra tehető művének a kiadását, amely Attila őseinek, magának Attilának, illetve Attila utódainak van szentelve, egészen az Árpád alatti magyar honfoglalásig, hogy – felhasználván a püspök vonzódását Szent István alakja iránt – a mű első felét, amely Attila haláláig tart, Mária Teréziának ajánlotta, aki pontosan 1758-ban kapta meg XIII. Kelemen pápától a Szent Istvánt koronával kitüntető és akkor még valódinak tartott Szilveszter-féle levélre hivatkozó kitüntető okmányt, amelyben a királynőnek és összes utódának engedélyezi az apostoli királyi cím használatát, megtoldva azzal a kiváltsággal, hogy színük előtt ünnepélyes alkalmakkor egy püspök hordozhatja a kettős keresztet. Ebben a Szent István-i összefüggésben, amely egyértelműen kitüntető szerepet ad az egész letelt keresztény korszak üdv- és eseménytörténetében Magyarországnak, Desericzky már el tudja helyezni Attila monumentális alakját is, aki ugyan pogány volt, de uralkodói és hadvezéri erényeiben méltó őse Istvánnak; ezzel a megoldással szinte azt a sötét háttérrel biztosítja az ő aranyos ragyogásának, mint amivel a Szent Istvánt liturgikusan ünneplő középkori himnuszok és szekvenciák tették, mikor a pogány múlttól, vagy személy szerint Attiláról szóltak.

Restás Attila (József Attila Gimnázium, Ózd)

Ladislaus Bartholomaeides kisebb munkái

Ladislaus Bartholomaeides (1754–1825) Gömör megyei evangélikus lelkész kevésbé ismert személyisége a 18–19. sz. fordulója tudománytörténetének. Fő munkájából, a majdnem 700 oldalas *Gömör vármegye leírása (Incltyi superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica)* c. megyemonográfiájából csak rövid részletek jelentek meg magyar fordításban (Ujváry Zoltán, Paládi-Kovács Attila, illetve – kisebb részben – a saját kiadásomban). Ezen túl írt latin és biblikus cseh nyelven politikai röpiratokat a II. József halála utáni időkben, valamint történeti tanulmányokat, amelyek eredményeit beépítette a későbbi Gömör-monográfiájába.

A neolatin konferencián *Bartholomaeides kisebb munkáit (Memorabilia provinciae Csetnek; De Sajone amne, natura navigero; De Bohemis Kis-Hontensibus antiquis et hodiernis; Tractatus*

historico-philologicus de nomine Gumur et ei similibus stb.) tervezem bemutatni – kitekintéssel a Gömör-monográfiára. A Csetnek vidékéről írt munkája a latin alapszövegen túl még magyarul, németül és biblikus cseh nyelven is hoz forrásokat, példázva a felső-magyarországi régió multikulturalitását. A latin nyelvűséget talán az indokolja, hogy – egyedüli módon Magyarországon – a latin élő nyelvként is közvetítői szerepet töltött be a soknemzetiségű Felvidéken. Bartholomaeides tevékenysége beleillik a Bél Mátyástól a Rotarides Mihályon keresztül a Wallaszky Pálig terjedő latinul író evangélikus értelmiség sorába. Újabb fejlemény azonban Bartholomaeidesnél, hogy érzékelt a többféle etnikum új nemzeti tudatának a kialakulását. Erre utal, hogy *A Sajtó folyóiról* írt röpiratában megkülönbözteti a „*Hungarus*”-t a „*Magyarus*”-tól: az utóbbin a magyar nyelvű/etnikumú országlakosokat érti. A szerző – átértelmezve a *fertilitas*-toposzt – bemutatja a terület gazdasági értékeit is. A sovány mezőgazdaságot színesíti az újonnan megjelent dohánytermesztés, s a hagyományos faszénégetés mellett említi az újonnan feltárt kőszénlelőhelyeket és a megyében létesített vasműveket. Fontos forrásnak számít a törökbúza (*triticum turcicum*) és a krumpli (*americanum pomum*) termesztésére vonatkozóan is. A művekben a *historia litteraria* szemlélete és az államismereti iskola hatása is felismerhetők.

Tóth Sándor Máté (SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Neolatin irodalom Alprogram)

Uralkodók, hadvezérek, csaták. Történelmi témák a 18. századi magyarországi neolatin költészetben

Tudjuk, hogy bár a történelem önálló iskolai tárgyként Magyarországon a protestáns iskolák óratervében jelent meg először a 17. század második felében, azonban már az 1586-os *Ratio studiorum*ban a *studia humanitatis* tárgyai között szerepelt a história is. Sőt, a történelemtanítás bevezetésének lépését nem a protestánsok, hanem végül a jezsuiták lépték meg Franz Molindes grazi rektor, az osztrák–magyar rendtartomány főnökének új, *Instructio privata...* című 1735-ös szabályzatával, amelynek egyik újítása volt a történelemnek, mint tantárgynak bekerülése a jezsuita oktatási rendszerbe. Ezzel vált általánossá a történelem oktatása a jezsuita, később pedig a piarista iskolákban.

A történelemoktatásnak e 18. századi fordulata, valamint a történetírás fellendülése eredményezte, hogy a neolatin költők gyakran használták fel történelmi ismereteiket és fordultak történelmi tárgyú témák megverseléséhez, melyeket sokszor a körülöttük lévő mikrovilág egy-egy mozzanatára reagálva bontottak ki. E művekre tehát, mint poétikai és rétorikai eszközökkel felékesített történelmi szövegekre tekinthetünk. E munkák klasszikus esete, amikor a szöveg két szintjét, a költői szöveget, mint főszöveget és az ezt kísérő gazdag jegyzetapparátust figyelhetjük meg. A kutatás azonban e szövegek (forrás)történelmi értékét még kevésbé – vagy egyáltalán nem – ismerte fel. E szempontból szeretnénk néhány szöveget – elsősorban Pray György, Tertina Mihály,

Hödl Joachim, Hannulik János, Vályi Nagy Ferenc tollából – bemutatni a 18. század olyan közkedvelt témáiban, mint II. József, II. Lipót, Savoyai Jenő, Hadik András Gideon Laudon alakjai, a török háborúk, az osztrák örökösödési háború és az 1797-es nemesi felkelés eseményei vagy a Szent Korona hazahozatala. E témákhoz fogunk áttekintésünkben néhány neolatin irodalmi alkotást választani.

Babarczy Dóra (Szegedi Tudományegyetem, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék)

Szluha János S. I. latin nyelvű levelezése (1752–1758)

Előadásomban egy újonnan előkerült latin nyelvű levélgyűjteményre szeretném felhívni a figyelmet, mely történeti forrásértéke mellett a 18. századi latinságnak is fontos emléke. Szluha János jezsuita atya a 18. század közepén került három társával együtt Portugália dél-amerikai gyarmataira, ahol az indián törzsek között kapott hittérítői munkát. A Reviczky Antalnak szóló, Genovában, Lisszabonban, valamint Brazíliában 1752–1758 között keletkezett tíz levelének másolatát ma a Budapesti Ferences Levéltár őrzi. A kutatás előtt eddig elsősorban társa, Fáy Dávid hagyatéka volt ismert, melynek antropológiai szempontok szerinti szakértői elemzését Boglár Lajos végezte el, irodalomtörténeti irányból tudomásom szerint senki sem közelített a szöveghez. Szluha atya leveleinek még mostohább sors jutott, a kutatás sem a Fáy-féle Lisszabon-leírással összezsengő, sem brazil földön végzett evangelizációjáról beszámoló közléseit nem vette figyelembe, létezésük is feledésbe merült. Bízom benne, hogy rövid ismertetőm kiindulópontul szolgálhat a további irodalomtörténeti kutatások számára.

16.10-17.30 Az antik irodalmi örökség továbbélése a 18. században

Tóth Sándor Attila (Eötvös József Főiskola, Neveléstudományi Kar)

Horatius recepciója a 18. századi (neolatin jezsuita) költészetben – Zachár András (1733–1805)

Carminája (1777)

Vergilius és Ovidius recepciója mellett csak látszatra tudunk Horatius versköltészetének (s ezen belül is ódaköltészetének) jelentőséggel bíró követéséről a 17–18. században. Izgalmas témát nyújt a poétika történetében a műfaj (s az ódaformák követésének) tanulmányozása is, amely a magasztos témák megverselésére alkalmas. (Főként) ez veti fel Horatius recepciójának kérdését. Ennek legalább hármas szintjéről beszélhetünk, melyek között a legegyszerűbbnek tűnik a forma követése, a legmagasztosabb pedig az antik költő életművében rejlő belsőbb eszmeiség kifejezése.

Ez utóbbihoz, úgy gondoljuk, csak Berzsenyi magyar nyelvű költészete jut el; a 17–18.

századi, elsősorban a jezsuiták által művelt horatiusi ódaköltészet követése mégis ennek számos mozzanatában előzménye. Ebből a szempontból is szükséges tanulmányozni mind az európai (jezsuita) költészet (pl. Balde, Sarbievius, Sanadon), mind pedig a magyarországi neolatin poézis ismert (pl. a piarista Hannulik János) és kevésbé ismert (Zachár András) költőit és alkotásait. Zachár András jezsuita szerzetesnek, a nagyszombati egyetem költészet- és rétorika-tanárának 1777-ben megjelent nem túl nagy terjedelmű, horatiusi ódákat tartalmazó s négy könyvre osztott verseskötete teljesítményben és szellemiségében is elmarad pl. Hannulik ódakorpuszától. Mégis figyelmet érdemelnek a *poeta professorius*ként kiadott versei, amelyekben az éppen a Budára költözni készülő nagyszombati egyetem s a város mikrovilágáról ír. Érdemes tanulmányozni a néhány (4–10) ódát tartalmazó „könyvek”-et, melyeket *hypseographia*, *prospnetica*, *didactica*) névvel jelez, a negyedik könyv pedig részletes verstan. A felvetendő kérdések között kell szerepelnie annak, vajon csak a versforma érvényesül-e, vagy pedig a horatiusi szellem is a sajátja? Úgy gondoljuk, Nagyszombat egyetemi világának bemutatása mellett más témái (*aranykor*, *translatio studiorum*) sem érdektelenek. Költői életműve a latin *képzetség* (*humanitas*) birtokában lévő jezsuita poéták sorába illeszkedik.

Balogh Piroska (ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet)

„*Sic TE animo memori cura referre solet...*” *Kísérlet Hannulik János Krizosztom latin lírai életművének újbóli megszólítására/megszólaltatására*

Az előadás a „XVIII. század Horatiusa” névvel aposztrofált, ennek ellenére a jelen irodalomtörténeti diskurzusokban inkább csak üres sziluettként, alig-alig jelenlévő Hannulik János Krizosztom életművének újraértési, újrakontextualizálási lehetőségeit kutatja. Ez jelent mindenekelőtt számvetést az életmű recepciótörténeti tanulságaival. Emellett jelenti azon szempontok felmutatását, melyek felől olvasva a Hannulik-líra mind a kortárs magyarországi, mind a kortárs európai líra irányába mutat kapcsolódási pontokat. Figyelemreméltó ugyanis, hogy egyrészt latinitásuk révén az egyébként Nagykárolyból tartósan szinte el sem mozduló Hannulik költeményei Európa szerte ismertek voltak, római, svéd, német tudós társaságok választották tagjukká, több külföldi uralkodóháztól kapott megrendeléseket, és maga Hannulik is szemmel követte a kortárs európai latin lírát – másrészt művei a kortárs magyar nyelvű líra alakulástörténetébe is éppoly szervesen illeszkednek. Azaz e szövegek lehetőséget teremtenek olyan vizsgálatra, mely nem külföldi hatás – magyar recepció sémában, hanem kölcsönhatásként szemléli a kortárs magyar és európai líra egyes rétegeit, melyek között Hannulik művei sajátos médiumként működhetnek. Végezetül szó esik majd az életmű megszólaltatásának, azaz kiadásának lehetőségeiről és lehetséges módozatairól is.

Ábrahám Ádám (SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Neolatin irodalom Alprogram)

Az ország átváltozásai – A XVIII. század eleji jezsuita epika Metamorphoses-allúziói

Előadásomban a XVIII. századi jezsuita epika egyik irányzatát, az ovidiusi hagyományt továbbvivő műveket szeretném tárgyalni. Ezeket a műveket nagyban befolyásolta a jezsuiták Habsburg-házhoz való kötöttsége, a rend Bécs alá tartozása. A század elején kezdték felhasználni először a külföldi, majd a magyarországi jezsuita tudósok Ovidius *Metamorphoses*át. A művek főhőse az ország allegorikus megszemélyesítője Hungaria avagy Hunna/Hunnia, e terület mitikus átváltozásait éneklik meg, belevonva akár a hunokat és királyukat Attilát, akár az egész antik Pantheont. E törekvés Schetz Péter osztrák származású jezsuita *Metamorphosis Hungariae* című művében csúcspontot ér el, amelyben sikeresen oldotta meg a jezsuita ideológia egyik kényes kérdését, a történelmi „szkíta” erények dicsőítését, úgy, hogy azt az idegen eredetű dinasztiának, nevezetesen a Habsburgoknak tulajdonította. Ezzel egy időben megteremtette a „Regnum Marianum” ideológia korszerű értelmezését.

Bíró Csilla (OSZK Régi Nyomtatványok Tára)

A késő sztoa filozófiájának elemei Rajcsányi György Laurus tuta című lelkiismereti művében

Rajcsányi György (1669–1743) nagyszombati jezsuita lelkiismereti írása, a *Laurus tuta a fulmine seu consignatio sui in providentia Dei, ex principiis philosophiae sanctioris potissimum desumpta* (Nagyszombat 1707 és 1765) a barokk irodalom azon művei közé tartozik, amelyekben jól megfigyelhető Seneca hatása. A keresztény sztoicizmus magyarországi képviselői elsősorban a nagyszombati jezsuita közösségből kerültek ki, többen (pl. a testvére, Rajcsányi János, Kapi Gábor, Berzeviczi Gergely, Hidi Gergely) Rajcsányi György közvetlen környezetéből. A magyar irodalomtudomány mindeközéig nem elemezte részletesen a *Laurus tuta*t, és ezen belül annak forrásait. Rajcsányi rövid értekezése a babérfá metaforája segítségével az Úr tökéletes tevékenységét mutatja be. Külön-külön elemzi a babérfá gyökerét, törzsét és lombját, azaz Isten gondviselő szeretetét, bölcsességét és jóságát. Ugyanígy egy másik, három elemből álló metaforával (a villámok három típusával) az emberi élet gyengeségeit szemlélteti. Előadásomban a traktátus bemutatása mellett annak két fő forrására, Seneca *De providentia* című értekezésére és Szent Ágostonra szeretném felhívni a figyelmet.

2013. november 9. (szombat)

9.00-10.20 Kultúraszervezés, közéleti műfajok, alkalmi költészet

Szabó Ádám (SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Neolatin irodalom Alprogram)

A felvilágosodás latin előzményei: Barkóczy Ferenc kulturális programja

Barkóczy Ferenc egri püspök (1745–61) a 18. századi magyarországi kultúra egyik leginkább figyelemre méltó alakja. Püspökként a nevéhez fűződik a terület katolikus egyházszerzetének a török idők utáni restaurációja: a papképzés fellendítése, számos templom és egyéb egyházi épület építtetése; esztergomi érsekként (1761–65) pedig az egyik első átfogó oktatási szervezet kidolgozója volt. Még többet emlegetik azonban mecénási tevékenységét: számos egyházi és világi személy irodalmi próbálkozásait támogatta, akik közül a legismertebb Orczy Lőrinc volt. Mint már ebből is kiderül, Barkóczy a magyar nyelvű irodalom kiemelkedő támogatójának számított, még Kazinczy is elismeréssel említi. Mindemellett mecénatúrája és kulturális tevékenysége ennél jóval szélesebb kört fogott át, amelynek feltérképezéséhez nélkülözhetetlen a hozzá kapcsolódó latin nyelvű művek vizsgálata is. Előadásomban saját (elsősorban hivatalos) írásai, a neki dedikált költemények, prózairodalom és szakmunkák áttekintésével próbálok képet adni kulturális programjáról, melynek célja a magyarországi katolikus klérus, kisebb részben a világi hívek szellemi színvonalának általános növelése volt – vagyis a magyar kultúra gazdagítása, mely végső soron a felvilágosodás és a nyelvújítás mozgalmába torkollott, így ezek szerves, de talán kevésbé ismert előzményének tekinthető.

Báthory Orsolya (MTA–PPKE Barokk irodalom és lelkiség Kutatócsoport)

Az irodalmi reprezentáció műfajai: Batthyány József esztergomi érsekhez írt alkalmi költemények

Batthyány Józsefhez (1727–1799) nagy ívű egyházi pályafutása alatt (erdélyi püspök: 1759, kalocsai érsek: 1760, esztergomi érsek: 1776, bíboros: 1778) számos köszöntő és dicsőítő költeményt címeztek. A versek olyan jeles alkalmakra íródtak, mint például Batthyány érseki és bíborosi beiktatása, az egyházmegyéjében tett látogatások, név- és születésnapja stb. A sokszor azonosíthatatlan szerzőségű költemények egy részét – főként a kéziratossá, olykor gazdagon illusztrált műveket – írójuk pusztán ajándékkul szánta az egyházfőnek, és így azok nem kerültek előadásra. Számos költeményt azonban kifejezetten egy-egy ünnepi ceremóniára írtak azon célból, hogy – csakúgy, mint a többi, az ünnepi reprezentációt szolgáló elem (diadalkapu, tűzijáték, török muzsika, díszkivilágítás stb.) – az ünnepelt magasztalásán túl a gyönyörködtetést és a szórakoztatást szolgálja.

Előadásomban az említett költemények közül olyan darabokat szeretnék bemutatni, melyek jól reprezentálják a korban népszerű alkalmi műfajokat, mint például az elégiát, ódát, a különféle *carmeneket*, eclogát stb., és alkalmas mintául szolgálnak a jezsuita és piarista gimnáziumokban oktatott poétikai-rétorikai ismeretek gyakorlatba való átültetésének bemutatására.

Simon Lajos Zoltán (ELTE BTK Ókortudományi Intézet)

Pentanis maximus arvis. Agyich István pásztori költészete

A XVIII. századi iskoladráma bevett műfaja volt az új püspök *adventusát* ünneplő, pásztori jelenetezésű színjáték. A szerémségi születésű pécsi kanonok, Agyich István (1730–1790) alkalmi kötete (*Bucolicon in auspiciatissimum adventum illustrissimi, ac reverendissimi domini domini Pauli Ladislai e comitibus Eszterhazy de Galantha Quinque-Ecclesiarum episcopi*, 1781) e népszerű műfaj kivételesen igényes megszólaltatása. Koricsányi Márk tanítványa ugyanis – bár műve előadásra készült – a színjátéktól nem szokásos módon eltávolodva, a bukolika klasszikus és humanista hagyományaihoz visszatérve hat eclogából álló, gondosan megkomponált, a dél-dunántúli tájat allúziókban gazdag nyelven mitizáló gyűjteményt állított össze. A sokáig szinte elfeledettnek számító Agyich István életét és irodalmi tevékenységét a közelmúltban nem is egy alapos tanulmány tárgyalta, a jelen előadás pedig az első kísérlet a *Bucolicon* klasszikus és neolatin előképeinek föltárására, az eclogáskönyv elhelyezésére a bukolikus költészet sok évszázados hagyományában.

Nagy János (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola)

A klérus ábrázolása a 18. századi országgyűlési pasquillusokban

Az utóbbi időkben növekvő érdeklődés övezi a 'kánon peremére' szorult pasquillus műfaját. Az interdiszciplinaritás jegyében különböző tudományterületek képviselői számtalan megközelítési módon vizsgálják a műfajt (pl. társadalom- és politikai eszmetörténet, közköltészet-kutatás, irodalomszociológia stb.) A hagyományos klérus-ellenes költészet még felekezeti felhanggal a reformáció korában formálódott ki Magyarországon, a 17. század folyamán a megszülető országgyűlési pasquillus-irodalom révén bekerült az országgyűlési közbeszédbe, majd a 18. században elszakadt a felekezeti keretektől és az „alkotmányos rendiség” irodalmi eszköztárának egyik legfontosabb elemévé vált. A 18. századi országgyűlési gúnyversekben nagy szerepet kapott többnyire a kormányzat oldalán szerepet vállalt katolikus egyháziak politikai szereplésének bírálata. A nagyobb részt az alsótáblán ülő köznemesi származású vármegyei követek szemszögéből íródó versek közös jellemzői, hogy a klérust paráznasággal, önző karrierizmussal vádolják, sőt a rendi

nemzet elárulójaként, vagyis az uralkodó „romlott” tanácsosaiként tüntetik fel őket. Az egyház tagjainak ábrázolásakor a pasquillusok szerzői még nem az egyházi intézményrendszert támadják (mint a felvilágosodás írói), hanem az elvilágiasodott főpapságot, amely elhanyagolja lelkipásztori teendőit.

Előadásomban az 1728–29., 1741., 1751. és 1764–65. évi országgyűlés latin és magyar nyelvű klérus-ellenes verseit veszem számba, különös tekintettel a versek politikai funkciójára és a klérus pasquillusokban megjelenő ábrázolásának jellegzetességeire.

11.10-12.50 Polihisztorok, tanárok, tudós lelkészek és papok

Komlóssy Gyöngyi (Róma)

Szómagyarázatok egy percben. Bél Mátyás: Etymologicon Hungaricum című műve alapján

Bél Mátyás az 1710-es évek első felében állította össze azt a *Héber-magyar etimológiai szótárt*, amely több mint 460 szócikket tartalmaz. A szerző a magyar szavak héber eredetének bizonyítására nemcsak hangtani és jelentéstani magyarázatot ad, hanem – mintegy nyolcvan esetben – „kultúrtörténeti adalékokat” is leír. Nevezhetnénk *Egyperceseknek* is ezeket a szövegeket, amelyek részben az ősmagyarok szokásait ismertetik, részben az Ószövetség egyes részeit magyarázzák a magyar szó értelmének segítségével, részben pedig – mintegy a *Notitia* előképeként – rövid táj- és városleírásokat adnak. Mennyiben követte e téren elődeit, művének forrásait: Otrókoci Fóris Ferencet, Johann Buxtorfot, Heinrich Opitzot, Christian Beckmannt és másokat? Vajon magyarázataival a kor olvasói elvárásainak kívánt-e megfelelni, vagy saját ötlettől vezérelve akart szórakoztatva tanítani? S vajon e kis színes történetek megjelennek-e utóbb, *Notitiájában* is, vagy abban a művében már másféle eredettörténet nyomai fedezhetők fel? Előadásommal e kérdésekre keresem a válaszokat.

Bátori Anna (ELTE BTK Magyar és európai felvilágosodás Doktori Program)

A historia literaria-írás XVIII. századi hagyományai Paullus Wallaszky életműve alapján

Paullus Wallaszky (Wallaszky Pál, Pavel vagy Pavol Valaský) *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria* című, 1785-ben, majd bővítve 1808-ban megjelent műve nem kecsegtet jelentősebb perspektívákkal a XIX. század diszciplínája, az irodalomtörténetírás előzményeként. Azonban egy pillantást vetve saját kora tudományos kontextusára, jelentős, még ha nem is előre, hanem a múltba nyúló távlatok tűnnek fel: ekkor ugyanis Wallaszky – a német szakirodalom közhelyével élve – a XVIII. század vezető tudománya, a *historia literaria hungarus* keretek közt leginkább

professzionális művelőjeként áll előttünk. Ő maga is e hagyományhoz képest pozicionálja életművét historia literariában (ide sorolható ugyanis az 1769-es megjelenésű *Tentamen historiae literarum sub Rege Gloriosissimo Mathia Corvino* is) és a *Conspectus* második kiadásának negatív kritikai visszhangja kapcsán megfogalmazott állásfoglalásaiban, legelsősorban a Karl Georg Romy 1811-es recenziójára írt, *Appendix* címen 1816-ban megjelent antikritikájában. Wallaszky a tudomány, vagy műfaj a lipcsei egyetem által közvetített német, illetve a század felvidéki evangélikus tudósai, így például Mathias Bel, Michael Rotarides által képviselt hagyományát kívánja folytatni, de számot ad saját korának a historia literaria körébe sorolandó műveiről is. Így nem csupán a műfaj topikus elemeire reflektál, hanem annak élő válfajairól is tudósít. A kutatás tétje a Wallaszky-életmű újrakontextualizálásán túl, hogy e paradigma segítségével a XVIII. századi tudományos irodalomnak egy a kora nemzetközi trendjeivel szorosan érintkező, folytonos narratívája alkotható meg.

Szabadi István (Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár)

Sinai Miklós klasszika-filológusi működése

Sinai Miklós harmincévnyi debreceni professzorsága (1760–1790) a klasszika-filológia szempontjából a legtermékenyebb időszaknak tűnik a Debreceni Református Kollégium történetében, ugyanakkor Sinai tevékenysége ezen a téren országosan is kiemelkedő. Felkészültsége korának európai színvonalán állt, nemcsak grammaticae hanem aesthetice is igyekezett magyarázni az auctorokat. Az, hogy ezen a téren Budai Ézsaiás Sinaival szemben kitüntetett helyet kapott, nem kis szerepe van Borzsák István 1955-ben megjelent „Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei” című kötetének. Pedig Budai Ézsaiás Sinai-tanítvány volt, klasszikus-filológusi munkássága jórészt Sinai kiadásaira és előadásaira épült, mint auktorkiadó sem tudott Sinaitól elszakadni, még ha utóbbinak kéziratok munkáira, azok felhasználására sehol sem utal. Sinai háttérbe szorulása döntően kortársainak, a korabeli egyházpolitikai küzdelmeknek köszönhető, rehabilitálására azóta sem került sor. Révész Imre írta Sinai Miklós és kora című munkájában: „Véleményem szerint ... a Sinai-kéziratanyag ... tüzetesen átvizsgálandó. Nemcsak azért, mert ebből lehetne a részletekbe menően megrajzolni Sinai tudósi, főképpen tanári arcképét és még számos jellegzetes egyénítő vonással kitölteni azt a vázlatot, amelyet én róla ebben a tekintetben adni próbáltam. Hanem még inkább azért, mert okmányokról és egyéb kéziratok kútfőkről vett tengernyi másolatai közül valószínűleg kerülhetnek elő olyanok is, amelyeknek eredetijei mind e napig kiadatlanok”. Az elmúlt évtized kutatásainak, vonatkozó tanulmányainak, forrásközléseinek, a kéziratban maradt munkák felmérésének köszönhetően a Sinai-életmű egyre teljesebben áll előttünk.

Balla Lóránt (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár)
„Filológiai krimi” a kora újkori jezsuita prédikációirodalomban

Kutatásom középpontjában Csete István S. J. (1648–1718) és Gyalogi János S. J. (1686–1761) prédikációi állnak. Gyalogi János *Vízkeleti c.*, kéziratosszerű életrajza szerint Csete István a szakállas, Ál/Ruhában, Vízkeleti Zsigmond Ál/Név alatt, 1682-től 1700-ig Erdélyben prédikáló, „magyar Cicero”-nak nevezett szónok, akinek kiadta nyomtatásban latin vasárnapi prédikációit *Sacri sermones* (Claudiopoli, 1750–1751) címmel, valamint lefordította magyar nyelvre, és kiadta a szentekről szóló latin kéziratosszerű beszédeket *Panegyrici sanctorum* (Kassa, 1754) címmel. Céлом bebizonyítani a Csete-kéziratok előkerült gyűjteményei alapján (*Csete István Kéziratosszerű prédikációi hat kötetben*), hogy a nyomtatott változatban Gyalogi átdolgozta, átírta, kiegészítette, sajátokkal bővítette Csete vázaltszerű kézirateit, amit maga is jelez. (A *Sacri sermones* címlapja szerint „*ex Posthumis Authoris ejusdem lucubrationibus excussit, apparavit, et edidit*”, a *Panegyrici sanctorum* címlapja szerint „*kinek hólta után hagyatott Deák Irásit üszögéből ki-veregetvén, sokat pótolván is.*”) Előadásomban a kézirat és a nyomtatott változat hasonlóságaira, különbözőségeire; a szövegkorpusz összemérésére való törekvések módjaira; az átírt és értelmezett motívumokra; Gyaloginak mint a latin kéziratokat fordító–értelmező–közvetítő szerepére szeretnék rávilágítani.

Vizkelety András (MTA–OSZK)

*Hogyan biliárdozott latinul egy brémai utazó a tihanyi bencés páterekkel
1842-ben?*

Előadásomban nem is annyira írásbeliségről, hanem a Magyarországon használatos latin szóbeliségről lesz szó a 19. század első felében. Johann Georg Kohl (1808–1878) 32 útleírás szerzője (végigjárta Nyugat- és Kelet-Európa és Észak-Amerika úgyszólván minden országát), aki ezekkel az útjaival és az ezekről beszámoló könyveivel a „szabadúszó író” státuszát teremtette meg a 19. század első felében. Kohl a melanchthoni mintájú humanista klasszikus nyelvi képzést élvezte a kikötőváros gimnáziumában, majd jogot tanult. Kétkötetes magyar útleírásában gyakran idézi latin beszélgetéseit, ugyanis sokszor latinra kellett fordítania a szót, mert ha nem németek voltak az informátorai, a magyarok esetében, különösen a klérus tagjainál, többre ment a latin nyelvvel. A tihanyi biliárdozás persze csak „hab a tortán” számunkra érdekesebb, hogyan reflektál Kohl a magyarországi latinság különlegességeire, amit szerinte egy latinul tudó látogató csak a beszéd-szituációból tud megérteni. Ezt szeretné rövid előadásom bemutatni.